

Jana Malínská, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005, Slon – Libri, 173 s., ISBN 80-7277-295-3 (Libri) – ISBN 80-86429-42-3 (Slon)

Praha 2005, Slon – Libri, 173 s.,

ISBN 80-7277-295-3 (Libri) – ISBN 80-86429-42-3 (Slon)

Velká vlna zájmu o tematiku dějin žen, vzedmutá v západoevropských zemích a Spojených státech v 60. letech, dorazila s jistým zpožděním i na českou historickou scénu. V posledních letech se zde již objevují také původní české práce zabývající se společenským postavením žen v minulosti. Většina z nich preferuje období 19. století¹ a dokazuje různorodost možných metodologických přístupů. Na okraji badatelského zájmu stále stojí století následující, kde je tato problematika v podobě samostatné publikace² pouze částečně zmapována v rámci meziválečného období a kde ostatní etapy na své zpracování stále čekají.

Publikace Jany Malínské svým chronologickým vymezením doplňuje převažující řadu prací zasazených do 19. století a nově se orientuje také na počátek dalšího století. Tematický záběr publikace se jeví značně problematictější. Titul práce *Do politiky prý žena nesmí – proč?* zcela jednoznačně odkazuje k otázce politických práv žen, popřípadě jejich účasti ve veřejné sféře, avšak již podtitul na čelní straně knihy *Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století* slibuje průnik do jiných oblastí. Již tak znejistěná čtenářka či čtenář očekávající spíše práci věnovanou dosud méně zpracovanému tématu politických aspirací žen a jejich reflexi budou zklamáni. Faktický obsah i samotná proklamace autorky v úvodním slově naopak sleduje linii edukace žen, a tudíž je nezvykle podtitul publikace přesnější a výstižnější: „Cílem této práce je ukázat složitost problematiky školství v širších souvislostech snah žen získat rovnoprávnost ve společnosti.“ (s. 7) Postavení žen v politickém životě tvoří námět až závěrečného „pouhého“ exkurzu, a to jen na několika stranách. Samotná práce se dělí do dvou relativně samostatných sekcí, dále členěných na kapitoly, a závěrečného exkurzu. V první části s názvem *Demokratické a nedemo-*

1 MARIE BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005; PAVLA HORSKÁ, *Naše prababicky feministky*, Praha 1999; MILENA LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999; MARIE L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

2 JANA BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

kratické názory na vzdělávání žen se Malínská nejdříve pokouší o stručné představení hlavních osvícenských myslitelů ovlivňujících v pozitivní či negativní rovině dobové názory na společenské postavení žen. Vedle Rousseaua je zde zmiňován také Hegel či Mill, naopak zcela chybí připomínka zásadní práce Mary Wollstonecraftové. Nejvíce prostoru je věnováno Bernardu Bolzanovi, který „zdůrazňoval rovnocennost a rovnoprávnost obou pohlaví v rodině a ve společnosti a stejně kvalitní vzdělání pro chlapce a dívky“ (s. 15). Ačkoli Bolzanovy názory v tomto směru na samém počátku 19. století jistě zněly velmi netradičně, dochází zde k jisté dezinterpretaci. Bolzano ve svých *Řečech vzdělávacích akademické mládeži*, mimo jiné citované také Malínskou, má jednoznačně na mysli „téměř rovná práva a požadavky, neboť úplně rovného práva nemají a nemohou žádati obě pohlaví, dokud žijí na zemi“,³ což potvrzují i další citace a celkové vyznění díla. Bolzano byl sice zastáncem stejného vzdělání pro dívky a chlapce, ale pouze v obecní a nedělní škole. Ve vyšších školách s dívkami ve studijních osnovách rozhodně nepočítal.⁴ Po vykreslení ideového základu osvícenství ve vztahu k ženám následuje výčet jmen a činností jednotlivých osobností, Magdalenou Dobromilou Rettigovou počínaje a Eliškou Krásnohorskou konče, které se významně podílely na rozvoji dívčího vzdělávání v 19. století. V poměrně stručném přehledu těchto aktivit se však vyskytují drobné nepřesnosti. Roku 1865 sice došlo k založení dívčí průmyslové školy v Praze, fundátorem byl ale Spolek sv. Ludmily, nikoli Český výrobní spolek. Americký klub dam se po svém zániku roku 1870 sice přejmenoval, ale jeho aktivity rozhodně nenabýly „mnohem menšího rozsahu“ (s. 27). Diskutabilní se také jeví tvrzení, že Petr Mužák měl pochopení pro aktivity své manželky Karoliny Světlé v rámci ženského hnutí či že Vojtěch Náprstek považoval ženy za opravdu rovnocenné.

V rámci první kapitoly se autorka také pokouší o nástin dobového ideologického diskurzu konzervatismu, liberalismu a socialismu ve vztahu k ženám. Jedná se o poměrně ambiciózní počín, zvláště pak, když je uskutečněn pouze na dvaadvaceti stranách. Hlavní kořeny konzervativních názorů na ženskou populaci Malínská spatřuje v katolické církvi, jejímž myšlenkovému vývoji zde věnuje naprostou většinu svého textu. Jasně odlišuje původní rovnostářství Ježíše a jeho následnou deformaci, která se objevuje již v epištolách. Ačkoli katolictví bylo „státním“ náboženstvím, a tudíž působilo na smýšlení obyvatel mnohem výrazněji, ani v protestantských církvích nebyla žena vnímána jako rovnocenná a rovnoprávná bytost, což zde už připomínáno není. Konzervativní hlasy se však neozývaly jen z církev-

3 BERNARD BOLZANO, *Řeči vzdělávací akademické mládeži*, díl 2, Praha 1884, s. 64.

4 BERNARD BOLZANO, *O nejlepší státě*, Praha 1981, s. 50–56.

ních kruhů, ale i z filozofických děl. Ačkoli jsou zde zmíněni vedle Kanta také nejznámější misogyni 19. století Nietzsche a Schopenhauer, v úhrnu je jim, podle mého názoru neadekvátně, věnován pouze jeden kratší odstavec, a navíc jeho větší polovinu tvoří citace.

Ani liberalismus podle autorky fakticky neposkytl dostatečný základ pro zrovnoprávnění postavení ženy ve společnosti a i přes své dominantní teze o rozvoji svobody a účtě k individuu se nedokázal v tomto kontextu odříznout od tradičních předsudků, s čímž lze samozřejmě jen souhlasit. Malínská se však v této části až zbytečně věnuje převážně obecnému představení liberalismu, bez většího sepětí s předmětem knihy. Krátké seznámení s Millovým *Poddanstvím žen* však čtenářce či čtenáři neodepře. Lehce matoucí se zde však může jevit zmínka o Františku Riegrovi, díky němuž „náleželo české liberální myšlení k nejvyzrálším v celé Evropě“ (s. 54), přičemž na předchozí straně je paradoxně představován jako jedna z „vedoucích osobností českého politického života, která schvalovala konzervativní názory katolické církve“ (s. 52). V závěru první části knihy přijde na řadu i velmi stručný nástin ideových východisek utopických socialistů, Bedřicha Engelse a Augusta Bebela, kteří měli výrazný vliv zejména na sociálnědemokratické a dělnické ženy.

Druhou částí publikace Jana Malínská nezapře své působení v Masarykově ústavu a zejména hlavní náplň své badatelské práce posledních let, kdy vedla tým zabývající se zpracováním dobových pramenů pojednávajících o T. G. Masarykovi. Jeho kritika negativních postojů k sociálnímu statutu ženy v rodině a společnosti tvoří další část knihy. Úctyhodná znalost jeho základních děl, projevů z říšské rady, článků a přednášek tak vytváří poměrně komplexní bázi pro objasnění Masarykových postojů k výše zmiňovaným ideovým koncepcím i problematice postavení ženy vůbec. Čtenářka či čtenář se tak mohou seznámit s jeho názory na výchovu a vzdělání žen, jejich postavení v manželství spolu s nespravedlivým „dvojím metrem“ v sexuální rovině apod. Masaryk také polemizoval s marxistickými teoriemi, zejména v otázce rodinného života, soustavně kritizoval jak katolickou církev, tak veškeré tradiční náhledy na schopnosti a „přirozenost“ žen. Tím bezesporu ovlivnil nejen tehdejší diskurz, ale stal se oprávněně také oslavovanou ikonou především prvorepublikového ženského hnutí. Ačkoli se jeho názory objevují již v předchozích pracích autorek zabývajících se postavením žen, zejména u Marie Neudorflové, Malínská je přináší v lehce rozšířenější verzi. Ani zde se však nevyhne možná zbytečně širokému prostoru věnovanému Masarykovým názorům týkajícím se obecnějších témat.

Poslední samostatnou část publikace tvoří exkurz *Vzdělané ženy v profesi a v politickém životě*. Autorka zde nastiňuje peripetie středoškolských a vysokoškolských studentek, včetně jejich problematického přijetí akademickou obcí. Seznamuje nás také s některými konkrétními absolventkami univerzitních oborů

a jejich dalším působením. V tomto oddíle se také konečně dostává na pořad stále očekávané téma politického působení žen, jemuž je kromě drobných zmínek v předchozím textu souvisle věnováno pouhých šest stran. Líčení se omezuje na snahu o získání volebního práva žen, první kandidatury poslankyň v doplňujících volbách do zemského sněmu, které završuje úspěšné zvolení Boženy Vikové-Kunětické roku 1912. Zcela zde ale chybí přímé odpovědi na otázku, jež stojí v názvu této práce – *Žena do politiky nesmí – proč?*, tedy konkrétní dobové argumenty užívané odpůrci volebního práva žen či politické aktivity žen vůbec. Odvažovala bych se zde polemizovat také s tvrzením autorky, že Marie Tůmová ve volbách roku 1908 „získala velmi málo hlasů“ (s. 114). Jelikož se jednalo o vůbec první kandidatury žen, nepovažují zisk téměř 20 % hlasů za nízký (Marie Tůmová získala 199 hlasů z 1195 platných hlasovacích lístků).

Debata o společenském postavení žen je v naprosté většině zcela adekvátně vedena prostřednictvím pojmů feminismus, emancipace, ženská otázka apod. Vzhledem k historické podmíněnosti jejich obsahů, včetně poměrně různorodého současného spektra významů, považují za nutné pokusit se tyto jednotlivé kategorie definovat či je alespoň nějakým způsobem vymežit. Terminologická nejasnost v tomto směru a především absence jakéhokoli pokusu to změnit se mi jeví jako jeden z výrazných nedostatků předkládané práce. Obsahová variabilita zejména pojmu feminismus tak může v čtenářce či čtenáři evokovat značně odlišné souvislosti a i zavádějící závěry. Sama autorka na tuto nedůslednost doplácí. Magdalenu Dobromilu Rettigovou například představuje jako jednu z prvních českých žen, „které za sebou zanechaly významnou feministickou stopu“ (s. 16), a ve stejném odstavci bez potíží tvrdí, že „lpěla na konzervativní orientaci jak ve vztahu k mužům, v němž zdůrazňovala imperativ ženské podřízenosti, tak ve vztahu k manželství“ (s. 16). Velmi problematické se jeví také tvrzení, že „český feminismus (...) neohrožoval muže a nechtěl se nad ně vyvyšovat“ (s. 12). Feminismus obecně si klade za cíl, zjednodušeně řečeno, odstranit privilegované postavení mužů ve společnosti, a tudíž je pro některé muže již z tohoto principu ohrožující, nehledě na tehdejší poměrně rozšířené chápání žen–pracovnic jako konkurentek. Otázka vyvyšování také není zcela jednoznačná, neboť dodnes užívaná tehdejší argumentace, že ženy jsou méně agresivní a tvoří jakýsi zjemňující prvek společnosti, osobně nepovažují za hodnotově neutrální. Ačkoli je možné nalézt další příklady, uvedu ještě alespoň poslední související již s některými výhradami uvedenými shora: „České feministky (...) vycházely z principu rovnocennosti žen a usilovaly nejen o jejich rovnoprávnost“ (s. 60). K nevyjasněnosti pojmu feminismus, potažmo feministky, se zde druzí stejný neduh ve spojitosti s termíny rovnocennost a rovnoprávnost. Již fakt, že politická práva žen byla širěji vnímána samotnými představitelkami českého ženského hnutí jako regulérní požadavek až na přelomu století, jasně napovídá, že chápání rovnoprávnosti po téměř celé 19. sto-

letí bylo poněkud odlišné od současného významu daného pojmu. Navíc se nikdy nejednalo o monolitický ideový blok, v rámci českého ženského hnutí existoval také významný konzervativnější proud spatřující hlavní místo ženy v rodině a domácnosti.

Název publikace i jejích jednotlivých kapitol sliboval, možná jen v mých očích, stručnou analýzu teorií negativně či pozitivně se vztahujících k problematice postavení ženy ve společnosti. Mé očekávání však nebylo naplněno, neboť práce spíše pouze výběrově tlumočí dobové názory, aniž by je rozsáhleji reflektovala či hlouběji analyzovala, což samozřejmě může být dáno poměrně jejím nevelkým rozsahem. Autorka se také v naprosté většině případů vystříhá vlastních závěrů.

Obdobně nenaplněné očekávání se váže také k edici *Gender sondy*, v níž je kniha vydána. Naprostá absence genderových analýz omezující se v zásadě na „popis“ společenského postavení žen v určité časové periodě nebo sociální sféře však považuji za slabé místo nejen této práce (nutno podotknout, že autorka si tyto ambice výslovně neklade), ale současného českého historického bádání vůbec. Vzhledem k častému zaměňování gender history s dějinami žen a dosud mizivým využitím genderového přístupu si „neodpustím“ drobný exkurz.

Dějiny žen se jako women's history etablovaly v 70. letech v západní Evropě a ve Spojených státech především jako součást sociálních dějin, dějin každodennosti a mentalit. Vycházely z přesvědčení, že ženy jakožto sociální skupina (například vedle minorit etnických, náboženských či příslušníků nižších sociálních vrstev) byly dosavadní historiografií, která preferovala politické dějiny, opomíjeny a ve výkladu historie jaksi „zneviditelněny“. Záhy tento diskurz začal vykazovat výrazné slabiny, neudržitelným se stalo dosavadní totalizující esenciální pojetí kategorie ženy, která vytvářela iluzi o existenci unifikované sociální skupiny bez ohledu na její třídní, rasové, věkové zařazení apod.

Přesun těžiště na gender history, tedy na dějiny rodu, k němuž dochází v 80. letech, je pokusem o komplexnější přístup k dané problematice. Již ze samotného pojmu gender history vyplývá, že takto směřovaný výzkum se nepokouší mapovat společenské postavení pouze jakýchsi „abstrahovaných“ žen, ale vždy adekvátně přihlíží ke společenskému postavení mužů. Přínosnou se zde jeví také artikulace diference mezi pojmy pohlaví a gender, tj. mezi biologicky danou skutečností a genderem/rodem jako kulturně a sociálně vytvořeným konstruktem, a to i přes její současnou kritiku především z poststrukturalistických pozic.

Pro historické bádání se jeví samozřejmě nejzajímavějším faktor časové proměnlivosti kategorie genderu, tedy jeho historická variabilita. Kategorie genderu je v rámci gender history pojmána jako jeden ze základních prvků určujících podobu sociálních vztahů. Normativní koncept genderu je zakódován ve všech sférách společnosti (sociální, politické, náboženské, právní, sexuální apod.) v nejčastější podobě binární opozice. Gender se tak stává analytickou kategorií, skrze níž je

možné nahlížet na jakoukoli oblast společnosti, ale i na společnost jako celek. Umožňuje nám tak nejen rekonstrukci pojetí feminity a maskulinity v historii, s vědomím její dobové podmíněnosti, ale zároveň nám dovoluje poukázat na procesy a mechanismy, které tato pojetí produkují. A to nejen v rovině sociální, ale i v rovině kulturní, symbolické. Díky gender history se nám naskýtá nejen komplexnější přístup k bádání o společenském postavení žen a mužů, ale naopak také určité společnosti jako celku v dané historické epoše.

Knížní prvotina Jany Malínské dokládá pečlivou heuristickou práci především dobových periodik a Masarykových textů. Inspirativní se jeví zejména souvislejší zpracování Masarykova názorového spektra týkajícího se postavení žen včetně kritiky tezí stojících na opačném břehu. Výše zmiňované nepřesnosti a nedostatky, spolu se zavádějícím názvem práce, však podle mého názoru celkový přínos uvedené publikace do značné míry znehodnocují.

Denisa Nečasová